

NEŞET KÖSEOĞLU

Eski Eserleri Koruma Komisyonu üyelerinden

İSTANBUL HAMAMLARI

Principaux bains publics turcs du côté d'Istanbul

T.T.O.K.

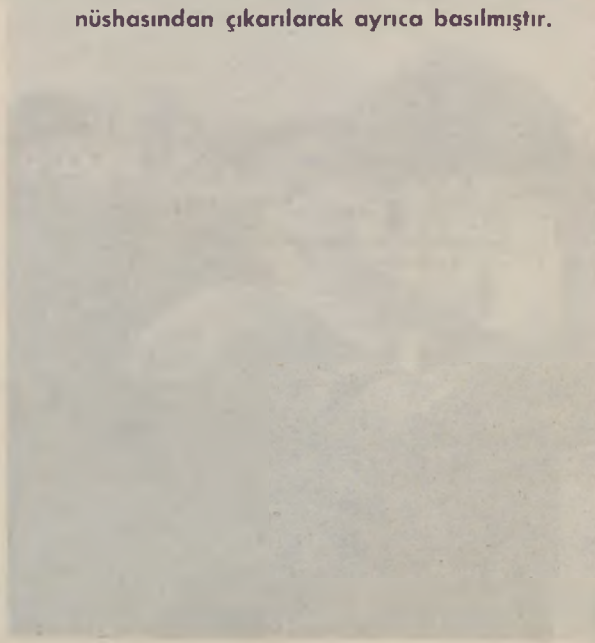
MEŞET KÖSEĞİ

1952 Eylül Konağı Kurumu Yayınları

İSTANBUL HAMAMLARI

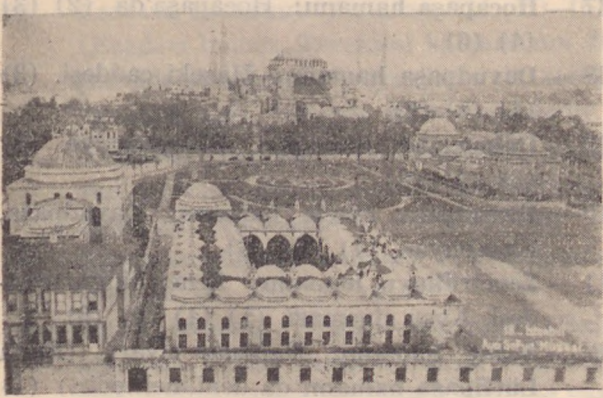
İstanbul Hamamları Kurumu Yayınları

Bu yazı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteninin Eylül 1952 tarih ve 128 sayılı nüshasından çıkarılarak ayrıca basılmıştır.

1.1.1

İSTANBUL HAMAMLARI

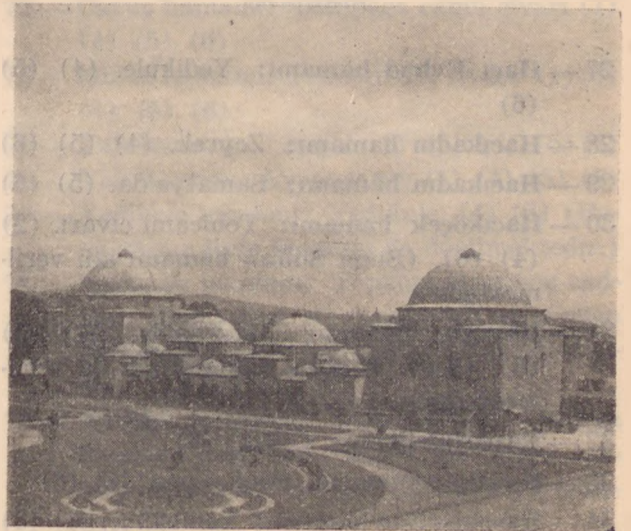
Ayasofya meydanındaki hamam
Bains turcs sur la place de Ste. Sophie

Artık İstanbul'da Türk yapısı hamamlar da gittikçe azalmaktadır. Eğer tahribat ve yıkıcılık bu tempo ile devam ederse yarım asra varmadan örneklerini bile bulacağımızdan ciddi korkmaktayız. Bizi bu korkuya götüren sebepler aşağıdaki listenin incelenmesinden de anlaşılacaktır.

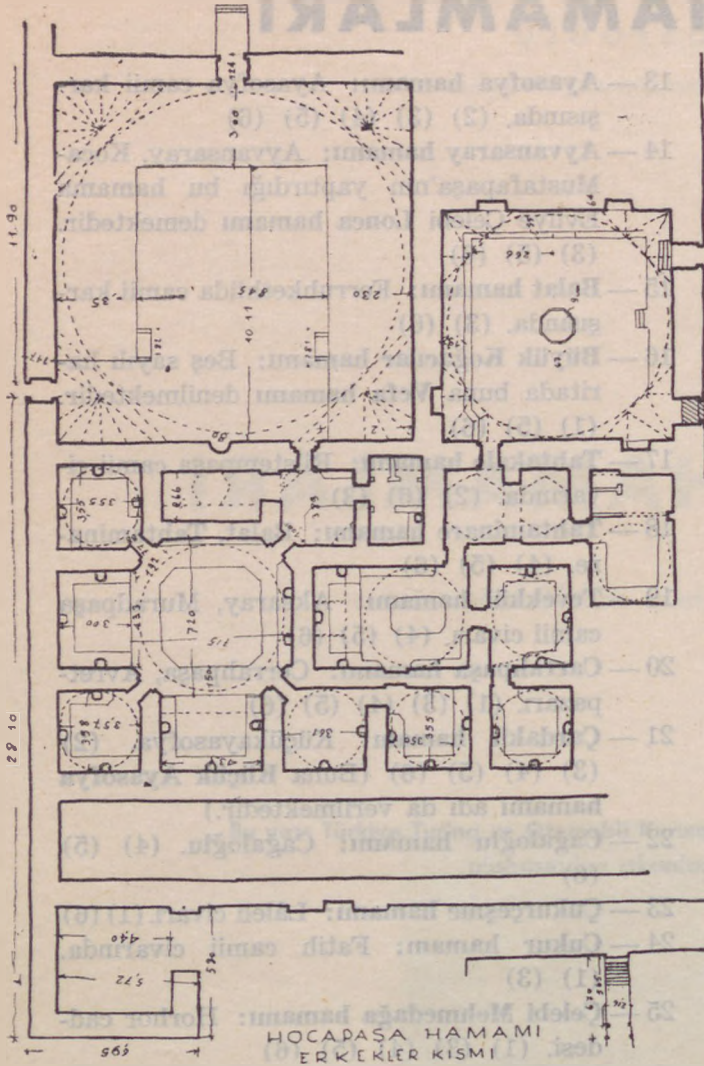
Bu liste en az yüzyıl evvelki İstanbul hamamlarını göstermektedir:

- 1 — **İbrahimpaşa hamamı:** Şehzadebaşı (1) (4) (5) (6)
- 2 — **Acıhamam:** Ayasofya, Fenari mescidi civarı (5) (6)
- 3 — **Edirnekapı hamamı:** 5 numaralı vesikada (Haritada Merdivenli hamam ismiyle yazılıdır.) (2) (3) (4) (5) (6)
- 4 — **Arasta hamamı:** Sultanahmed (Kazıyeri içinde) (1) (5) (6)
- 5 — **İshakpaşa hamamı:** Ahırkapı civarında (Evliya Çelebi Ahırkapı hamamı olarak yazmaktadır) (2) (3) (6)
- 6 — **Üsküblü hamamı:** Cibalikapı'da. 1918 tarihli haritada (**Bostan hamamı**) olarak yazılıdır. (2) (5) (6)
- 7 — **Eskialipaşa hamamı:** Hırka-i Şerif'te (1) (4) (5) (6)
- 8 — **Ağahamamı:** Samatya'da (2) (4) (5) (6)
- 9 — **Akbiyık hamamı:** Akbiyık (4) (5) (6)
- 10 — **Aksaray hamamı:** Muradpaşa camii civarı. (3) (4) (5) (6)
- 11 — **Alacahamam:** Ketenciler çarşısı. (3) (5) (6)
- 12 — **İmrahor hamamı:** Langa Bostanı. (Buna Celladçeşme hamamı da derlerdi.) (1) (3) (5) (6)

- 13 — **Ayasofya hamamı:** Ayasofya camii karşısında. (2) (3) (4) (5) (6)
- 14 — **Ayvansaray hamamı:** Ayvansaray. Koca-Mustafapaşa'nın yaptırdığı bu hamama Evliya Çelebi **Lonca hamamı** demektedir. (3) (5) (6)
- 15 — **Balat hamamı:** Ferruhkethüda camii karşısında. (3) (6)
- 16 — **Büyük Koğacılar hamamı:** Beş sayılı haritada buna **Vefa hamamı** denilmektedir. (1) (5) (6)
- 17 — **Tahtakale hamamı:** Rüstempaşa camii civarında. (2) (6) (3)
- 18 — **Tahtaminare hamamı:** Balat, Tahtaminare. (4) (5) (6)
- 19 — **Tevekkül hamamı:** Aksaray, Muradpaşa camii civarı. (4) (5) (6)
- 20 — **Cerrahpaşa hamamı:** Cerrahpaşa, Avretpazarı. (1) (3) (4) (5) (6)
- 21 — **Çardaklı hamam:** Küçükayasofya. (2) (3) (4) (5) (6) (Buna **Küçük Ayasofya hamamı** adı da verilmektedir.)
- 22 — **Cağaloğlu hamamı:** Cağaloğlu. (4) (5) (6)
- 23 — **Çukurçeşme hamamı:** Lâleli civarı. (1) (6)
- 24 — **Çukur hamam:** Fatih camii civarında. (1) (3)
- 25 — **Çelebi Mehmedağa hamamı:** Horhor caddesi. (1) (3) (4) (5) (6)
- 26 — **Çinili hamam:** Zeyrek'te. (2) (3) (4) (5) (6)

Ayasofya meydanındaki hamam
Bains turcs sur la place de Ste. Sophie

Istanbul — Hoca Paşa hamamı erkekler kısmının plânı
Plan de la partie réservée aux hommes des bains de
Hodjapacha

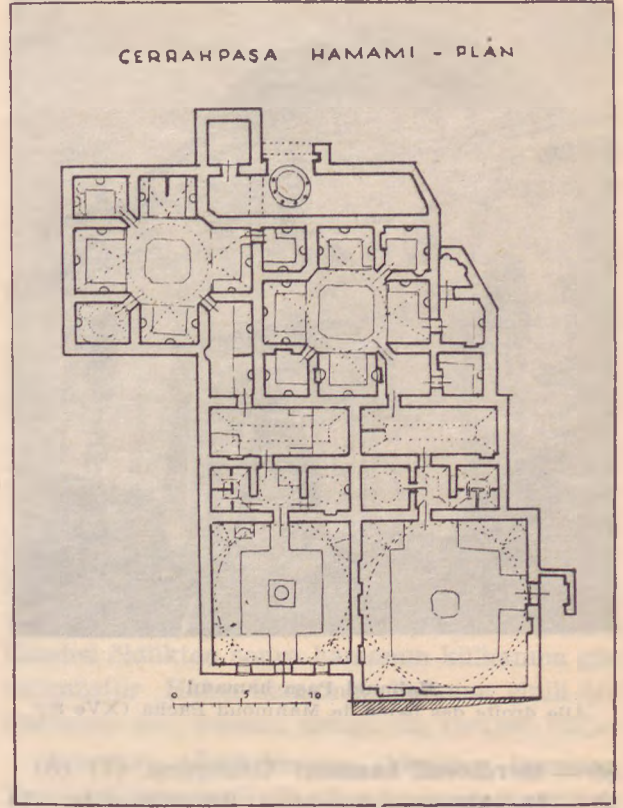
- 27 — **Hacı Evhad hamamı:** Yedikule. (4) (5) (6)
- 28 — **Hacıkadın hamamı:** Zeyrek. (4) (5) (6)
- 29 — **Hacıkadın hamamı:** Samatya'da. (5) (6)
- 30 — **Hacıköçek hamamı:** Yenicami civarı. (2) (4) (6). (Buna Sultan hamamı adı verilmektedir.)
- 31 — **Havuzlu hamam:** Musalla'da. (4) (5) (6). (Buna Musalla hamamı adı da verilmektedir.)
- 32 — **Havuzluhamam:** Cibali. (6)
- 33 — **Hasahur hamamı:** Soukçeşme. (1) (6)
- 34 — **Hasekisultan hamamı:** Yenibahçe. (1) (3) (5) (6)
- 35 — **Hançerlihamam:** Eğrikapı. (5) (6)

- 36 — **Horhor hamamı:** Aksaray-Muradpaşa. (4) (5) (6)
- 37 — **Hocapaşa hamamı:** Hocapaşa'da. (2) (3) (4) (6)
- 38 — **Davudpaşa hamamı:** Haseki caddesi. (3) (4) (5) (6)
- 39 — **Dökmeciler hamamı:** Süleymaniye. (2) (3) (4) (6)
- 40 — **Davudpaşa İskele hamamı:** Davudpaşa, Kasabilyas. (4) (5) (6)
- 41 — **Zencirlikuyu hamamı:** Zencirlikuyu caddesi, Aysu sineması. (1) (4) (5) (6)
- 42 — **Saray hamamı:** Halıcılar civarı. (Buna Lütüfpaşa hamamı da denilmektedir.) (1) (3) (5) (6)
- 43 — **Sultan hamamı:** Sultanhamamında. (1) (3) (4) (5) (6)
- 44 — **Şifa hamamı:** Sultanahmed, Nakilbend camii civarında. (4) (5) (6)
- 45 — **Şengül hamamı:** Adlıtıp civarı - Paşakapısı. (3) (4) (5) (6)
- 46 — **Sarıgüzel hamamı:** Sarıgüzel. (1) (4) (5) (6)
- 47 — **Tatlıkuyu hamamı:** Kumkapı'da. (Buna İmam hamamı da derlerdi.) (1) (4) (5) (6)
- 48 — **Arabacılar hamamı:** Ayvansaray civarı. (1) (3) (4) (5) (6)
- 49 — **Acemoğlanı hamamı:** Şehzadebaşı. (3) (4) (5) (6)
- 50 — **İvazefendi hamamı:**
- 51 — **Ayşekadın hamamı:** Süleymaniye. (1) (4) (5) (6)
- 52 — **Kadırga limanı hamamı:** Kadırga meydanı. (Bunun bir tarafı işlemektedir.) (2) (3) (4) (5) (6)
- 53 — **Kıztaşı hamamı:** Kıztaşı civarında. (1) (4) (5) (6)

Istanbul hamamlarından
Istanbul — Bains turcs de Hodcha Pacha

- 54 — **Kızlarağası hamamı**: Koska'da. (1) (5) (6)
- 55 — **Kasavet hamamı**: Aksaray (1) (5) (6). (Bazıları bunun, **Tevekkül hamamı**'nın diğer adı olduğunu söylüyorlarsa da eldeki haritada ayrı yerlerde gösterilmektedir.)
- 56 — **Kurubalık hamamı**: Sultanahmed, Sanat okulu civarı. (Buna eskiden **Kurbağa hamamı** adı verilmekte idi.) (1) (4) (6)
- 57 — **Kacamustafapaşa hamamı**: Kocamustafapaşa'da. (3) (4) (5) (6)
- 58 — **Kitab hamamı**: Balat civarında. (Halk arasında **Tıytab hamamı** olarak isimlendirilir. Evliya Çelebi ise **Tihtab** şeklinde yazmaktadır.) (1) (3) (6)
- 59 — **Gedikpaşa hamamı**: Gedikpaşa'da. (Bu hamam **Kefevî camii**'nin yanındadır.) (3) (4) (5) (6)
- 60 — **Küçükmustafapaşa hamamı**: Gülcami civarında. (5) (6)
- 61 — **Küçük ağa hamamı**: Salkımsöğüd. (1) (4) (5) (6). (Buna **Demirkapı hamamı** dedikleri gibi, yalnız **Küçük hamam** da derler.)
- 62 — **Küçük Pazar hamamı**: Kazancılar. (4) (5) (6)
- 63 — **Küçük hamam**: Odabaşı. (5) (6)
- 64 — **Küçük Koğacılar hamamı**: Kırkçeşme (1) (5) (6)
- 65 — **Mehmedağa hamamı**: Çarşamba. (3) (5) (6)
- 66 — **Merdivenli hamam**: Vezneciler. (3) (4) (5) (6)

İstanbul — Cerrahpaşa hamamının plânı
Istanbul — Plan des bains turcs de Djerrah Pacha

İstanbul hamamlarından
Istanbul — Bains de Djerrah Pacha

- 67 — **Nişancı hamamı**: Kumkapı'da. (3) (4) (6)
- 68 — **Nakkaşpaşa hamamı**: Ördekkasab'da. Yenibahçe civarında. (1) (3) (6)
- 69 — **Vezneciler hamamı**:
- 70 — **Yenihamam**: Fâtih-Yenihamam caddesi. (1) (4) (5) (6)
- 71 — **Yıldızdede hamamı**: Bahçekapı. (4) (6)
- 72 — **Çavuş hamamı**: Bekipaşa camii civarı. (1) (4) (5) (6)
- 73 — **Müftü hamamı**: Yenihamam civarı. (1) (3) (4) (5) (6)
- 74 — **Yalı hamamı**: Langa. (1) (3) (4) (5) (6)
- 75 — **Yalı hamamı**: Ayvansaray. (1) (4) (5) (6)
- 76 — **Yedikule hamamı**: Yedikule. (4) (5) (Buna yalnız **Kule hamamı** da denilmektedir.)
- 77 — **Macuncu hamamı**: Topkapı-Macuncu caddesi. (Ebüssüüd ef. tarafından yaptırılan bu hamam tarihî hatırası olan bir hamamdır.) (1) (3) (4) (5)
- 78 — **Azepler hamamı**: Unkapanında. (Evliya Çelebiye göre aslı Bizans devrinden kalmadır. Atatürk Bulvarı açılırken yıkılmıştır.) (1) (3) (5)
- 79 — **Sofular hamamı**: Sofular camii karşısında. (3) (4) (5) (6)

Mahmud Paşa hamamı

Aile droite des bains de Mahmoud Pacha (XVe S.)

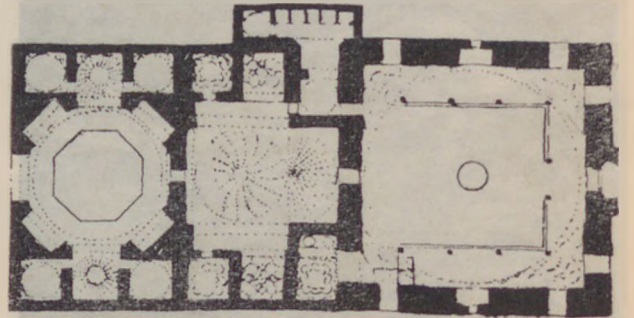
- 80 — Merdivenli hamam: Uzunçarşı. (1) (5)
 81 — İbrahimpaşa hamamı: Silivrikapı'da. (1) (3)
 82 — Mahmudpaşa hamamı: Mahmudpaşa'da. (2) (3) (4) (5) (6)
 Yarısı han ve diğer yarısı da depo haline getirilmiştir.
 83 — Karaman hamamı: Hafızpaşa (1) (5)
 84 — Yenikapı hamamı: (1)
 85 — Mercan hamamı: Örücüler kapısındadır. Bu sebeple Örücüler hamamı da derler. (3) (4)
 86 — Haydar hamamı: Haydar'da. (1) (3) (5)
 87 — Beyazid hamamı: Veznecilere çıkan yolda. (1) (3)
 88 — Bayrampaşa hamamı: Gerçi, Evliya Çelebi bu hamamın adını yazıyorsa da bugün bu isimde bir hamam yoktur. (3) (1)
 89 — Haseki hamamı: Bahçekapı - İşbankası arkası. Yerine Vakıf hanı yapılmaktadır. (1) (4)
 90 — Acımusluk hamamı: İstanbul Lisesi arkasında. (1)
 91 — Köşklü hamam: Kumkapı Nişancasında. (4)

Bu listede (1) numara ile işaretlenmiş olanlar, adından başka bir izi kalmıyan hamamlardır. Bunlardan, Şehzadebaşındaki Çandarlı

İbrahimpaşa hamamı 880 H. tarihinde, Cerrahpaşa çifte hamamı da 1002 H. de yapılmış olup ikisi de Türk klasik hamamlarından idi. Lâleli'deki Kızlarağası hamamı İstanbul'un en güzel hamamlarından idi. Silivrikapıdaki Çifte hamam Hadım İbrahimpaşa tarafından 958 H. yaptırılmış Sinan eseridir. Çukurçeşme Çifte hamamı da eski eserlerden biri idi. Hırka-i Şerifteki Eskialipaşa hamamının yerine Apartmanlar yapıldı. Celladçeşme hamamı adı ile anılan Langa'daki İmrahor hamamı'nın bugün hiç izi kalmadı. Süleymaniye'deki Ayşekadın, Sanatokulu civarındaki Kurubalık hamamları ile Yenihamam ve Müftü hamamı keza İstanbul'un en eski eserlerinden idi. Yıkılan hamamlardan Fatih devrinde evvel mevcut olup tadil edilerek kullanılan Azepler hamamı ile Şehzadebaşındaki İbrahimpaşa hamamı, Atatürk bulvarı açılırken Belediye tarafından yıktırılanlar arasındadır. Çukurhamam ve Irgat hamamları da Fatih devri hamamlarından idi. Evliya Çelebi, Türklerin Fatih devrinde İstanbul'da (c-I, 330) ilk yaptıkları hamamın Irgat hamamı, ikincisinin Azepler hamamı ve bunlardan sonra da Vefa, Eyyub, Çukurhamamları'nın yapıldığını yazmaktadır.

Listede (2) numara ile işaretlenenler, kısmen tahrib edilmiş olmakta beraber hamamdan başka işlerde kullanılanları göstermektedir. Bunlar arasında Hocapaşa hamamı'nın erkek kısmı, Çemberlitaş hamamı'nın bir kısmı yine hamam olarak kullanılmaktadır. Listede bu rakam ile işaretlenmiş hamamlar arasında Ayasofya hamamı gibi Sinan eseri olanlar da vardır.

İshakpaşa hamamı, Samatya'da Ağa hamamı, Küçük Ayasofya hamamı, Çemberlitaş ve Hocapaşa hamamları İstanbul'un en güzel hamamları arasındadır. Bütün bu hamamların iç kısımları, yani klasik tertipleri, kullanılan işe göre değiştirilmiştir. Bu sebeple tekrar eski hal-

Mahmud Paşa hamamının plânı
 Plan des Bains de Mahmoud Pacha

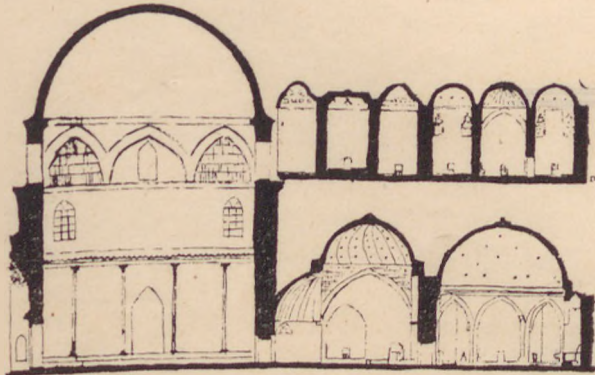
lerine getirilmesi büyük masraflara tevakkuf etmektedir. Aynı zamanda bütün hamamlar Evkaf idaresi elinden çıkmış ve şahıslara intikal etmiştir. Bu durum Restorasyon işini daha ziyade müşkilleştirecektir. Tekrar hamam haline getirilmeleri ihtimali pek zayıftır.

Listede (3) numara ile işaretlenmiş olan hamamların Evliya Çelebi listesinde (c-I, 330) mevcut olduğunu, (4) numara, 1918 de İstanbul Şehremaneti tarafından Viyana'da bastırılan İstanbul haritasında yazılı olduğunu, (5) numara ise Sirkeci - Edirne hattının yapılması akabinde tanzim edilen İstanbul haritasında gösterildiğini, (6) numara da 1304 H. tarihli, Niş muhacirlerinden Osmanbey tarafından neşredilen **Mecmua-i cevami** adlı eserde bulunan İstanbul hamamları listesine geçmiş bulunduğunu anlatmaktadır.

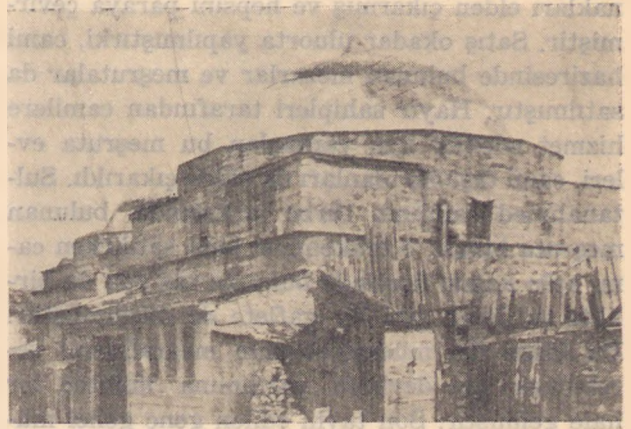
Listede (1) ve (2) numara ile işaretlenmemiş olanlar bugün hamam olarak kullanıldığını göstermektedir. Bunlar arasında da Cinci meydanında (Cüncü meydanı) bulunan **Kadırğa hamamı** gibi son zamanlardaki onarım esnasında asli karakterini kaybedenler de yok değildir. Paşakapıdaki **Şengül hamamı**, **Akbıyık hamamı**, **Hacıevhad hamamı** da bunlar arasındadır.

Bugün hamam olarak kullanılanlar arasında hem tarihî ve hem de mimarî bakımdan çok değerli olanlar da pek çoktur. Bir kaç misal verebiliriz:

Bahçekapı'da, şekerci Hacıbekir arkasında bulunan **Yıldız hamamı** İstanbul'un en eski hamamlarından biridir. Fatih devri eseridir. Fatih ordusu ile birlikte gelen Necmeddin adında bir zata Kilise olan bu bina temlik edilmiştir. Bu zat tarafından da hamam haline getirilmiştir. (**Hadikat Ül-Cevami** c-I, 225-26) İstanbul'da,

Mahmud Paşa hamamının kesiti
Coupe des bains de Mahmoud Pacha

Barbaros hamamı
Bains de Barbarosse

tarihî bilgimize göre, Kiliseden çevrilmiş tek hamamdır. Bu bakımdan bir örnektir. Aynı zamanda Fatih vakıfları arasına da konulmuştur. Kendisi öldükten sonra hamamın külhanına gömülmüştür. Hâlen hamamda bulunan çinili bir kurnanın şifa hassası olduğu da rivayet edilir.

Zeyrekte **Çinili hamam**, **Aksaray hamamı**, **Tevekkül hamamı** kullanılan hamamların güzelilerindedir. **Aksaray hamamı**'nı Fatih vezirlerinden Muradpaşa yaptırmıştır. Cami ile birlikte yapılan bu hamam 870 H. de tamamlanmıştır.

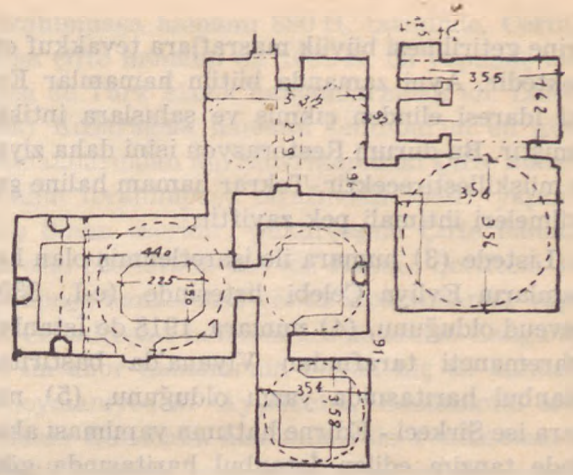
İstanbul'da ve Türkiyenin her tarafında hamamlar dinî, sağlık veya yardım müesseselerine vakıf olarak yapılmıştır. Eskiden bu müesseseler Evkaf Nezareti tarafından idare edilir ve anlaşmazlıklar Evkaf mahkemeleri tarafından halledilirdi. Nezaret ve bu mahkemeler kaldırıldıktan sonra murakabe vazifesi Vakıflar Genel Müdürlüğüne intikal etmiştir. Vakıflar idaresi ve Mütevelliler yukarda saydığımız müesseselere gelir getiren bir kaynaktı. Buradan gelen paralar Camilerin imam, müezzin ve kayyumlarına aylık olarak verilir, İmaret ve sair masraflara karşılık olarak kullanılırdı. Bundan başka gelir getiren han, kervansaray ve dükkân gibi kaynaklar da vardı. Arsa ve arazi de çoktu. Bu müesseselerin idamesi için para da vakfedenler bulunurdu. Paralar işletilir ve geliri yine bu müesseselere, vakfeden zatın emrine göre, sarfedilirdi. Hamamlar arasında parasız olanlar da vardı. Müslümanlıkta sıklıkla yıkanmak ve daima temiz bulunmak lüzumlu olduğundan, paralı hamamlara girebilmek kudreti olmiyanlar bulunabileceği düşünülerek bu çeşit vakıflar da yapılmıştır.

Vakıflar İdaresi, gelir getiren bütün bu kay-

nakları elden çıkarmış ve hepsini paraya çevirmişti. Satış okadar uluorta yapılmıştı ki, cami haziresinde bulunan mezarlar ve meşrutalar da satılmıştır. Hayır sahipleri tarafından camilere hizmet edenler için yaptırılan bu meşruta evleri, cami dışında olanları da elden çıkarıldı. Sultanahmed camininin türbe arkasında bulunan meşruta binası, o mükemmel bina satılırken cami avlu kapısı üzerinde bulunan taş oda da birlikte satılmak gibi bir gaflete de düşülmüştür. Bu İdare din müesseselerinin masraflarını verebilmek için devletin yardımına mühtaç bir hale gelmiştir. Son tayin edilen genç genel müdürün Vakıflara esaslı gelir teminine çalışması bu bakımdan çok değerlidir. Büyük hataların tashihine bir adım telâkki edilebilir.

Hadise olarak kaydediyoruz, durum Bursa'da da aynidir. Murad II. tarafından yaptırılmış olan **Muradiye hamamı**, Kasımpaşa tarafından 950 H. den evvel yaptırılmış olan **Emirsultan hamamı**, 1420 M. de Başçı İbrahim tarafından yaptırılmış olan **Başçı hamamı**, Kara Demirtaşpaşa'nın oğlu Gazi Oruçbey tarafından 1420 M. den evvel yaptırılan **Yükhamam** adı ile anılan, Demirtaş istasyonu yolundaki hamam, Kayan camii karşısındaki, Mehmedağa tarafından 1439 M. tarihinde yaptırılan hamam, 1390 M. tarihinde Orhangazinin ağabeyi Alaeddin paşa tarafından yaptırılan hamamlar bugün ya tamamen harab olmuş, yahud tadil edilerek hamamdan başka şekilde faydalanılmıştır. Bursada da Vakıflar İdaresi elinde hamam kalmamıştır.

Edirne hamamları daha fazla tahrib görmüş

Istanbul — Hoca paşa hamamı kadınlar kısmının plânı
Plan de la partie réservée aux femmes des bains de
Hodjapacha

ve kalanlar da çok bakımsız bir haldedir. Edirne'nin bir hudud şehri olması, askerî büyük bir merkez halinde bulunması, halkın birkaç defa şehirden uzaklaşmak zorunda kalması, velhasıl Vakıflar elinden çıktıktan sonra ilgilenilmemesi tahribin başlıca sebeplerindendir. Edirne'nin yalnız hamamları değil, bütün eski eserleri yalnız yukarıki sebeplerden dolayı değil, aynı zamanda yol ve imar için Belediye tarafından yıktırılanlar büyük bir miktara balığ olmaktadır. Bu sebepler yüzünden Türkiye hududları dahilinde eski eser bakımından en çok tahribe maruz kalmış bir şehir olarak gösterilebilir.

Neşet KÖSEOĞLU

NOT. — Yukarıda isimleri geçen hamamlar listesi yalnız İstanbul tarafında bulunan hamamları ihtiva etmektedir.

İSTANBUL

Çituri Biraderler Basımevi

1952

